

Fecr Yayınları: 741

ARAP DİLİ VE EDEBİYATINDA MECÂLİS GELENEĞİ

Dr. Cumali BAYLU

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ekim 2023

ISBN: 978-625-6436-93-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ARAP DİLİ VE EDEBİYATINDA
MECÂLİS GELENEĞİ

Dr. Cumali BAYLU

Ankara 2023

Dr. Cumali BAYLU

1988 İstanbul-Bağcılar doğumlu. İlkokul sonrasında Başakşehir’de yedi yıl Arapça ve İslami ilimler okudu. 2012’de İst. Üni. İlahiyat Fakültesini bitirdi. İst. Üni. İlahiyat Fakültesi’nde İslam Hukuku alanında başladığı Yüksek Lisans çalışmasını 2016 yılında bitirdi. İkinci üniversite kapsamında başladığı İ.Ü. Edebiyat Fak. Arap Dili ve Ed. Bölümü’nden (Lisans) 2017 yılında mezun oldu. 2017 yılında İ.Ü. İlahiyat Fakültesi’nde başladığı Arap Dili ve Belağatı alanında Doktora eğitimini 2021 yılında tamamladı. Görev hayatına 2011’de Ankara-Elmadağ’da İmam-Hatip olarak başladı. 2016 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezinde ihtisas eğitimini tamamlayarak mezun oldu. 2017 yılında Trabzon Dini Yüksek İhtisas Merkezi’ne Eğitim Görevlisi olarak naklen atandı. 3 yıl bu görevde çalıştıktan sonra 2020 yılında Bolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Öğretim Görevlisi olarak göreve başladı. Buradaki görevinden iki yıl sonra ayrılarak Kocaeli Dini Yüksek İhtisas Merkezi’nde eğitim görevlisi olarak görev ve başladı. Halen bu görevine devam etmekte olup Arap dili ve tefsir alanlarındaki derslere girmektedir. Arapça, İngilizce, Kürtçe ve Farsça bilmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Yayınlanmış bazı çalışmaları şunlardır:

A- Eser

- Nahiv Usulünde İlet Teorisi ve Temel Nahiv İletleri: Akademisyen Yayınevi, 2023

B- Hakemli Dergi Makaleleri

- Celis ed-Dîneverf ve “Simâru’s-Snâ’a Fî İlmi’l-Arabiyye” İsimli Eserinde Nahiv İletlerine Yaklaşımı
- Arap Gramerinde Münâdânın İrâbına Etki Eden Nahiv İletleri
- Arap Dili Gramerinde Tahzîr Üslubunun Lafız ve İrâb Problemi
- Arap Dili Gramerinde Fasl Zamirinin İşlevi ve İrabı
- Tercüme Yöntemleri Bağlamında Kur’an’da Yer Alan Kinayeli İfadelerin Tercüme Usulü

C- Kitap Bölümleri

- Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Edebi Tenkit Uygulamaları
- Arap Dili Belağatında Sözdizimi/Nazım Sanatı (Ortaya Çıkışı Ve Hicri V. Asra Kadar Gelişimi)
- İbnü’s-Serrâc’ın Nahiv İlminin Gelişimine Katkıları

ÖN SÖZ

باسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين...

Kadim bir tarihe ve zengin bir kültüre sahip olan Arap dili kendi tarihi içerisinde İslamiyet öncesinde şiirler ve diğer edebiyat ürünleriyle, İslamiyet sonrasında ise Kur'ân-ı Kerim'le ifade gücünün ve fesahatin zirvesine çıkmıştır. Günümüze gelinceye kadar pek çok evreden geçmiş olan Arap dili, karşılaştığı diğer dil ve kültürlerden etkilenmiş, birtakım değişikliklere maruz kalmış, içerisinde çeşitli gramer ekollerini ve dil felsefelerini barındırmıştır. Tüm bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan lugavî birikim gerek Kur'ân-ı Kerim gerekse dil merkezli yapılan çalışmalarla günümüze ulaşmıştır. Bu noktada şunu net bir şekilde ifade etmek gerekir ki Arap dilinin asaletinin muhafaza edilmesinde ve mezkûr dil ve edebiyat mirasının bugün elimizde bulunmasında pay sahibi olan etmenlerin en önemlilerinden biri dil ve edebiyat meclisleridir. Özellikle İslamiyet öncesi dil ve edebiyata dair belki de tek faaliyet olan edebî meclisler Arap dili ve edebiyatı tarihinde ayrı bir öneme sahiptir.

Çalışmamızın konusu olan Arap dili ve edebiyatı meclisleri ilk olarak İslamiyet öncesinde toplum içerisinde ortaya çıkmış, oradan insanların yoğun bir şekilde bulunduğu pazar yerlerine, oradan da saraylara geçmiştir. Özellikle İslamiyet öncesi dönemdeki sivil edebî meclisler; şiir, hutbe vb. veciz sözlerin okunmasıyla edebî isteklerin tatmin edildiği bir yer olmanın ötesinde toplumun kültür ve değerlerinin sergilendiği, insanların bir araya gelerek sosyalleştiği ortamlara dönüşmüştür. Bu dönemde bölgede hüküm süren emirlerin saraylarında düzen-

lenen edebî meclisler toplumun bir yansıması olarak ortaya çıkmış ve Arap edebiyatının en önemli ürünlerine ev sahipliği yapmıştır. Bu geleneğin İslamiyet sonrasında da benzer şekillerde devam ettiğini ve zamanla modern dil ve edebiyat kongrelerine evrildiğini söylemek pekâlâ mümkündür.

İslamiyet öncesindeki toplumda dil ve edebiyata yönelik faaliyetlerin başında gelen edebî meclisler, uzun bir süre boyunca Arap dilini bozulmadan koruyan bir set vazifesi görmüştür. Çünkü bu meclislerde edebî ürünlerini sergileyen şair ve hatiplerin gramer hatası yapması veya bir kelimeye yanlış bir anlam yüklemesi mecliste bulunanlar tarafından ciddi bir eleştiriye tabi tutulur, bu da dilin kullanımında hassasiyet gösterilmesini sağlardı. Şair ve edipler gerek edebî yeteneklerini kanıtlamak gerekse meclisine iştirak ettiği emirden ödül almak amacıyla bu meclislerde şiirler inşad eder veya kendilerinden önce inşad edilmiş şiirleri rivayet ederlerdi. Meclisler bu şekilde dönemin en güzel şiirlerine ev sahipliği yapmış ve o dönemde inşad edilmiş pek çok şiirin günümüze kadar intikal etmesini de sağlamıştır. İslamiyet öncesi -daha ziyade- edebiyatı merkeze alan bu meclisler özellikle Abbâsîler dönemiyle birlikte Arap dili gramerine dair tartışma ve müzakerelerin de yapıldığı bir yer haline gelmiştir. Basra ve Kufe ekolü mensupları, ekollerini temellendirecek dil malzemesini bu meclislerden temin ettiği gibi, buralarda kendi görüşlerini aktarma ve yayma imkânı da bulmuştur.

Arap dili ve edebiyatı meclislerini konu alan bu çalışmada; mecâlis geleneğinin tarihi sürecine, bu meclislerle ilgili şahıslara, mekanlara ve bu meclislerde ortaya çıkmış edebî ürünlere ışık tutulmaya çalışılmıştır. Edebî meclisler teoriden ziyade pratik boyutlarıyla ele alınmış; bu meclislerdeki edebî ürünler ve konular örnekleriyle net bir şekilde ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde edebî meclislerin içeriği ve tarih boyunca geçirdiği süreçlere dair bir tablo oluşturulmaya gayret edilmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mecâlis kavramı ele alınmış; bu kavram ve ilgili olduğu diğer kavramlar aktarılarak bu alandaki kavram kargaşası bir nebze olsun giderilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise İslamiyet öncesi dönemden Abbâsîlere kadar tarihi süreç içerisinde edebî meclisler, somut örnekleriyle ele alınmıştır.

Çalışma süresince fikir ve tavsiyelerinden istifade ettiğim; Prof. Dr. Ali Bulut'a, Prof. Dr. Abdurrahman Özdemir'e, Doç. Dr. Said Nuri Akgündüz'e, Doç. Dr. Mehmet Faruk Çifçi'ye, Doç. Dr. Mehmet Yaşar'a ve desteklerini esirgemeyen değerli aileme çok teşekkür ederim.

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين...

Dr. Cumali BAYLU
Kocaeli - 2023

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
KISALTMALAR	11
GİRİŞ	13
Çalışmanın Konusu ve Amacı	13
Çalışmanın Sınırları	13
Çalışmanın Kaynakları	14
BİRİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	15
1. İmlâ/Emâlî	15
2. Muhâdara/Muhâdarât	19
3. Meclis/Mecâlis	21
4. Kavramların Karşılaştırılması	22
5. Emâlî ve Mecâlis Kavramlarının Karşılaştırılması	23
5.1. Emâlî ve Mecâlis Arasındaki Benzer Yönler	24
5.2. Emâlî ve Mecâlis Arasındaki Farklı Yönler	25
6. Muhâdarât/Muhâverât ve Mecâlis Kavramlarının Karşılaştırılması	26
7. Değerlendirme ve Tercih	27
İKİNCİ BÖLÜM	
TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE EDEBİ MECLİSLER	29
1. İslamiyet Öncesi Edebî Meclisler	29
1.1. Küçük Edebî Meclisler	30
1.2. Emîrlerin Edebî Meclisleri	33
1.2.1. Gassân Emirlerinin Edebî Meclisleri	34
1.2.2. Hîre Emirlerinin Edebî Meclisleri	40
1.3. Panayırlar	47
2. İslamiyet Sonrasında Edebî Meclisler	59
2.1. Sadru'l-İslâm Dönemi	59
2.2. Emevîler Dönemi	67
2.2.1. Mirbed Panayırı	69
2.2.2. Halifelerin Meclisleri	75
1) Muâviye b. Ebû Süfyân	76

2) Abdülmelik b. Mervân -----	81
3) Diğer Halifeler-----	86
2.3. Abbâsîler Dönemi -----	87
2.3.1. Mirbed Panayırı-----	90
2.3.2. Halifelerin Meclisleri -----	93
1) Hârûn er-Reşîd -----	96
2) Me'mûn -----	107
3) Diğer Halifeler ve Devlet Yöneticileri -----	115
2.3.3. Nahiv Âlimlerinin Meclisleri -----	120
SONUÇ -----	135
KAYNAKÇA -----	137

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: İbn
bt.	: Bint
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anhu
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
Üni.	: Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışma Arap dili ve edebiyatı tarihinde önemli bir yeri olan dil ve edebiyat meclisleri hakkındadır. Bu meclisler; cahiliye döneminden itibaren şair, hatip ve dil alimlerinin bir araya gelerek şiir ve hutbe gibi edebi ürünlerini sergiledikleri, Arap dili ve edebiyatına dair çeşitli konular hakkında müzakereler yaptıkları ortamlardan ibarettir. Dolayısıyla bu meclisleri günümüzde düzenlenen dil ve edebiyat kongrelerine benzetmek mümkündür. Çalışma kapsamında bu meclislerle ilgili zaman, mekân ve şahısların yanı sıra ortaya konan edebi ürünler somut örneklerle aktarılmış, bu şekilde edebî meclislerin Arap dili ve edebiyatının gelişimi ve günümüze aktarılmasındaki rolü başta olmak üzere çeşitli etki ve yararına dair genel bir fikir oluşturulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın Sınırları

Çalışmanın zaman, mekân ve konu özelinde birtakım sınırları bulunmaktadır. Çalışma zaman bakımından İslamiyet'in ortaya çıkışından hemen önceki asır ile hicri dördüncü asrın sonlarına kadar olan zaman dilimiyle sınırlandırılmıştır. Mekân olarak bireysel meclisler, emirlerin/halifelerin sarayları ve panayır meclisleriyle sınırlandırılmış. Panayırlar içerisinde İslamiyet öncesinde en yoğun katılımın olduğu Ukâz, İslamiyet sonrasında ise Basra şehrinde bulunan Mirbed panayırları esas alınmıştır. İslamiyet sonrasında ise Emevî ve Abbasî dönemlerinde Şam, Bağdat ve Basra'da düzenlenen edebî meclisler esas alınmıştır. Konu bakımından edebiyat ve dil meclisleri seçilmiştir. Ancak kavramsal çerçeve kısmında da izah edileceği üzere imlâ ve ders meclisleri bu çalışma kapsamına alınmamıştır. Buradaki meclisler şiirlerin

okunup rivayet edildiği edebiyat meclisleri ve dile dair bazı konuların müzakere edildiği veya tartışıldığı meclislerden ibarettir.

Çalışmanın Kaynakları

Kaynakça kısmında da görüleceği üzere çalışmanın temel kaynakları tarih kitapları ve şiirlerin derlendiği antolojik eserlerdir. Tarih kitaplarında halifeler, şehirler ve ilmi şahsiyetlerle birlikte edebi yönleri de ela alınmış ve bu vesileyle ebedi meclisler hakkında bilgiler aktarılmıştır. Bu sebeple bu eserler çalışmamızın önemli kaynakları arasında yer almıştır. Antolojik eserlerde ise şiirlerle birlikte bazen bu şiirlerin inşad edildiği ortama dair bilgiler de aktarılmaktadır. Bu şekilde edebi meclislerde inşad edilen pek çok şiire ulaşmak mümkün olmuştur. Ayrıca gerek klasik dönemde gerek modern dönemde edebi meclislere dair telif edilmiş eserler bulunmaktadır. Bu eserlerden de çalışmamızda aktif olarak yararlanılmıştır.